

Tajtiné Lesó Györgyi

A tehetséggondozás és a pályaválasztási tanácsadás kapcsolódási pontjai a magyar tehetségvédelmi mozgalom első szakaszában

Minden fiatal életében meghatározó kérdést jelent leendő pályájának, hivatásának a megválasztása. A kérdéskör szorosan összekapcsolódik a legjobb képességek kibontakoztatásának a célkitűzésével és lehetőségeivel, így a tehetséggondozás vonatkozásában is lényeges üzenetei ragadhatók meg. Nem volt ez másképp a korábbi évszázadokban sem. Jelen írás azt tekinti át, hogy hogyan fonódik össze a magyarországi tehetséggondozás és a pályaválasztási tanácsadás története, hogyan segítheti egymást e két szakterület annak érdekében, hogy valóban a legilleszkedőbb útjára találhasson rá minden fiatal.

Elemzésem az 1800-as évek vége, majd az 1931-ig tartó időszak tükrében foglalom össze, amely időszakot az első kiemelt szakasznak tekinthetjük a tehetségvédelem magyarországi vonatkozásaiban.

A motiváció szerepe a tehetséggondozás és a pályaválasztás során

A klasszikus tehetségmodellek (Renzulli, Mönks, Tannenbaum, Czeizel, Piirto, Gagné) mindegyikének meghatározó eleme a képesség és a motiváció (Balogh és Révész, 2020). Renzulli (1979) a tehetségdefiníciót magyarázó tanulmányában kiemelt hangsúlyt helyez a motivációra és az általános intellektuális képességekre (*general intellectual ability*), valamint a speciális tanulási képességekre (*specific academic aptitude*), a kreatív és produktív gondolkodásra (*creative or productive thinking*), a vezetői képességekre (*leader-ship ability*), a vizuális és performációs művészi képességekre (*visual and performing arts aptitude*), a pszichomotoros képességekre (*psychomotor ability*) külön-külön, valamint ezek kombinációira egyaránt. Ugyanakkor megjegyzi, hogy a felsorolt képességek közül leginkább objektíven csak az általános kognitív képességek mérhetők, mindemellett a tanulmányi teljesítmény, amit iskolai feladatlapokkal és osztályzatokkal mérnek, csak korlátozottan mutat kapcsolatot a kreatív-produktív képességekkel, viszont a nehezen mérhető motiváció erős befolyással van a teljesítményre. Már az egészen korai vizsgálatok konklúziójában is megjelenik, hogy a szorgalom, a motiváció szükséges a valódi teljesítmény létrehozásához, a tehetség valódi tehetséggé váló megjelenéséhez. A motivációt a pályaaorientáció vonatkozásában is kiemeltnek tekinthetjük: Donald E Super (1980) pályaaorientációs elméletében ezt aktivitásként definiálja, amely szerint az egyénnek aktívnak, motiváltnak kell lennie a saját pályaaorientációs folyamatában, mert csak abban az esetben lehet eredményes a folyamat.

Forrás: freepik.com

A korszak sajátos kettős társadalmi rendszere és munkaerőpiaca

A XIX. század utolsó negyedétől körvonalazható második ipari forradalomra és a társadalomtörténeti sajátosságokra a tehetségről való gondolkodás és a pályaválasztás kérdésköreinek további közös gyökereként tekinthetünk. Ebben az időszakban a gazdasági fejlődést erős iparosodás jellemezte, azonban Magyarországon erős aszinkronitás volt megfigyelhető a nyugat-európai országok iparosodásához képest. A magyarországi mezőgazdaság és élelmiszeripar vezető szerepe töretlen volt, annak ellenére, hogy az agrárnépesség aránya enyhén, de csökkenő tendenciát mutatott (Mózes, 1990; Koncz, 2020), viszont az urbanizáció folyamata közel sem volt olyan erős, mint a nyugati országokban. Magyarországon mindezt egy sajátos társadalmi struktúra és rétegződés alakult ki, amit Erdei Ferenc „*kettős társadalom*”-ként definiált: Magyarországon a második ipari forradalom alatt végbemenő polgárosodási folyamat mellett párhuzamosan fennmaradt a feudális berendezkedés is, így egymás mellett éltek és tanultak, bár eltérő presztízzsel rendelkezve, a polgári és a nemesi családok gyermekei (Király, 2011).

Márai Sándor *Egy polgár vallomásai* című regényében egyértelműen tetten érhető a gazdag polgári család gyermekének lenézett helyzete az elszegényedett, de nemesi család gyermekei által, vagyis egy dzsentri család sarja nagyobb tiszteletnek örvendett még az iskolai környezetben is, mint egy tehetős, de polgári család sarja. A nemesi cím ekkor még mindig többet ért, mint a munkával és a profit által megszerzett tetemes vagyon. Az így kialakult kettős társadalom magában rejtette a társadalmi egyenlőtlenségeket, ami a kultúrához és az oktatáshoz való hozzáférésben is erősen manifesztálódott. Ebben a fennálló helyzetben, ahol az agrárnépesség oktatáshoz való hozzáférése erősen nehezített volt (nemcsak a pénz, hanem a gyermekek mezőgazdasági idénymunkába való

bevonódása miatt is); ahol a vagyonnal rendelkező, de lenézett polgárság és az elszegényedett dzsentrik vívták presztízsharcukat, megjelent egy újfajta munkaerőpiac.

Új szakmák jelentek meg, melyekhez már egyre képzetesebb munkaerőre volt szükség, így a szegényebb családok gyermekei számára is újabb mobilitási csatornák nyílhattak meg (mint az addig létező papi hivatás vagy a katonaság). A gyártulajdonosok és a különböző munkaerő-piaci szereplők részéről megfogalmazódott tehát az igény egy olyan támogatási formára, ahol a fiatalok segítséget kaphatnak a munka világába való betagozódáshoz. Ehhez azonban szükség volt az oktatás kiszélesítésére és a minél jobb képességekkel rendelkező munkavállalók megtalálására. Ezek a felismert igények indítottak el olyan kutatásokat hazánkban is, melyek eredményei, gondolatai és öröksége a mai napig meghatározzák a tehetséggondozás és a pályaválasztási tanácsadás (mai szóhasználattal életpálya-építés) alapjait.

Az érdeklődés szerepe a tehetséggondozás és a pályaválasztás során

Elsőként meg kell említenünk Nagy Lászlót (1857–1931), aki a tehetségvédelem és tehetségvizsgálat mellett a pályaválasztási tanácsadás területén is jelentőset alkotott. 1904-ben kezdett el foglalkozni a tehetség megnyilvánulásaival, főleg művészeti, képzőművészeti területen. 1908-ban kiadta a fő művének számító *A gyermek érdeklődésnek lélektana* című kötetet, amelyben a gyermeki érdeklődés vizsgálati jelentőségét visszavezeti egészen Kant azon megállapítására, amely szerint „*az érdeklődés az, aminek következtében az ész gyakorlativá, vagyis az akaratot meghatározó okká válik*” (Nagy, 1908, 7). E gondolatnak azért tulajdonít jelentőséget, mert Kant volt az első, aki az érdeklődést valamilyen szinten állandónak tekintette az akarat (mondhatnánk motiváció) szempontjából. Herbart pedig ezt a gondolatmenetet viszi tovább, és dolgozza ki az érdeklődés tanának az alapjait. Nagy László kiemeli, hogy az érdeklődés módszertani kidolgozása jelentős szerepet kapott a pedagógiában, azonban a pszichológia területén nem, pedig mint akarat hajtóerő (motiváció), a cselekvésben és a tanulásban is lényeges elem. Vizsgálatai következtetéseként az érdeklődés fokozatait is meghatározta, melyek: „*1. érzéki érdeklődés, 2. szubjektív érdeklődés, 3. objektív érdeklődés, 4. állandó érdeklődés, 5. logikai érdeklődés*” (Nagy, 1908, 24). Az így megállapított érdeklődés fokozatai a később kidolgozott oktatási reformprogramjaiban is visszaköszönnének (Nagy, 1908).

Nagy László 1911-ben megalapította a Lélektani laboratóriumot, ahol 8 éven keresztül csak tudományos kutatásokat végeztek. A gyakorlati tevékenységek és célirányos vizsgálatok csak később, Klebelsberg Kunó minisztersége alatt jelentek meg a Laboratórium munkásságában. Nagy László szerkesztője volt több tudományos pedagógiai és pszichológiai folyóiratnak is, többek között az általa alapított Magyar Gyermektanulmányi Társaság által szerkesztett *A gyermek* című folyóiratnak. Kiemeltnek tekintette, hogy a képességek fejlesztése és a tehetségek kibontakoztatása ne csak az arisztokrata és jómódú családok gyermekeinek a kiváltsága legyen, hanem a szegénysorsú, paraszti családokban élő gyermekeké is. Ezért a Tanácsköztársaság alatt létrehozott Lélektani Labor egyik kiemelt feladata volt a tehetségek kiszűrése a szegénysorsú és „proletárgyerekek” pszichológiai mérése által. A kiválogatott tehetségek számára pedig létrehozták a tehetséges gyermekek internátusát a Bánffy utcában. A Gyermektanulmányi Társaság kiállt amellett, hogy a tehetséges gyermekeknek ingergazdag környezetre, programokra van szükségük, mert csak így törhetnek ki az elszigetelődésből, s fejlődhetnek tovább (Donáth, 2007).

A tehetségkiválasztás és a pályaválasztás további összefüggései

A Tanácsköztársaság ideje alatt megfogalmazott Közoktatási Népbizottsági Intézkedésekben

Nagy László részletezte is az oktatás minél szélesebb körű elérésének a módjait a népiskolákon keresztül, valamint a tehetségek támogatásának a módszereit. Megfogalmazta a gyermekek tehetségterületenkénti csoportosítását, szükség esetén csoportos elkülönítést. A Gyermektanulmányi Társaság vezetőjeként *egyéniségi lapok* kidolgozását javasolta, amelyek a pedagógus megfigyelési tapasztalatainak a rögzítésével a nyomonkövethetőséget is segítik, s a tanulók képességeinek a fejlődése a tehetségkiválasztás és a pályaválasztás alapjául is szolgálhat. Az 1924-ben kiadott *A tanulók pályaválasztása* című tanulmányában kifejti: a pályaválasztás szempontjából a minél későbbi időpont meghatározandó, mert az iskola akkor várja el a pályaválasztást a gyermektől, amikor az egyénisége még nem alakult ki (Bereczki, 1987).

Nagy László Lélektani laborjai kísérleti pszichológiai intézetként – mérésekre építve – a tehetségek kiválasztását is végezték. Ennek vezetésével Révész Gézát bízta meg (1878–1955). Nagy László a laborok mellett Pályaválasztási Tanácsadó Irodák létrehozását is szorgalmazta országos szinten a 14. életévüket betöltött fiatalok számára, melynek felelőseként Máday István igazgatótanácsai tagot kérte fel. Tervei szerint e Tanácsadó Irodákban képzett pályaválasztási tanácsadók dolgoznának, és minden irodában tudományos kutatások és fejlesztések végzésével kihelyezett képességvizsgáló lélektani laborok kerülnének kialakításra.

A Lélektani laborok vezetője, Révész Géza (1918) több alkalommal is hangsúlyozta, hogy az ország felemelkedésének a kulcsa a tehetségek minél korábbi felismerése és védelme. Kiemelt szerepet szánt a pedagógusoknak, hiszen az oktatás során alapos megfigyeléssel a pedagógus is képes felismerni a tehetséges gyermekeket, és a képességvizsgálatok csak kiegészíthetik, megerősíthetik a pedagógus véleményét. Módszertanára jellemző volt, hogy az Országos Magyar Falusi Tehetségmentés során a képességvizsgálat mellett a családi háttér – mai szóhasználattal a család szociokulturális és szocioökonómiai státuszát – is felmérték egy (a mai kompetenciavizsgálatok háttérkérdőívéhez hasonló) kérdőívvel (Ozorai, 1927). Ebből is látható, hogy már a kezdeti szakaszban is úgy vélték, a gyermek tehetségkibontakoztatásához a pedagógus és a család támogatására, együttműködésére is szükség van. 1918-ban a második Gyermektanulmányi Tanácskozás témái között a tehetség és a pályaválasztás összefonódása is kéz a kézben jár, melynek konklúziójaként egy sajátos egyéni és szociálpedagógiai rendszer bontakozott ki.

Nagy László további eredményei

Az I. világháború utáni, a trianoni békeszerződés által szabdalta Magyarországon a bethleni konszolidáció időszakának közoktatásügyi reformjai alapjaiban változtatták meg a magyar közoktatás rendszerét, s e változások jó részét Nagy László és kollégáinak munkássága határozta meg. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrpolitikai és közoktatási programja, melynek jelmondata a „kultúrfölény” megteremtése volt, s egyik legismertebb eleme a népiskolai program, egy olyan innovatív közeget teremtett, ahol még inkább megindulhattak a pedagógiai és pszichológiai kutatások a tanyasi iskoláktól a közép- és felsőoktatás átfogó reformjaihoz kapcsolódóan (Pornói, 2011).

Nagy Lászlónak jelentős szerepe volt az 1923-ban bevezetett és jelentős sikereket elért *Szülők iskolája* kidolgozásában és megvalósításában, ahol a gyermek egyéniségének a megismerése mellett gyakorlati tanácsokon keresztül a pályaválasztási döntés megalapozottságának a fontosságára is felhívták a szülők figyelmét. A szülők ilyen mértékű bevonásának és edukálásának a következményeként Kemény Gábor (1930) már a szülő, az iskola és a gyermek együttműködéséről, közös megismeréséről beszél a gyermek megalapozott pályaválasztásának érdekében.

1925-re a Gyermektanulmányi Társaság már tudományos és társadalmi szakosztályokkal is rendelkezett: a pályaválasztási terület a tudományos szakosztályhoz került, míg a tehetségvédelem és -vizsgálat a társadalmi szakosztályhoz. Az 1926-ban megrendezett *Tehetségvédelem és pályaválasztás* című országos szakmai kongresszuson Klebelsberg Kunó is beszédet mondott „a tehetségvédelem és a pályaválasztás kultúr- és gazdaságpolitikai jelentőségéről”, kiemelve: az ország nem engedheti meg magának, hogy egyetlen tehetség is elvesszen. Mégis, döntéseiben és ösztöndíj-lehetőségekben konzervatív diszkrimináció vált jellemzővé, amit Huszár Károly (1920-ban volt népjóléti és munkaügyi miniszter) nehezményezett, hiszen szerinte megengedhetetlen a tehetségvédelem társadalmi osztályok szerinti megkülönböztetése.

Forrás: freepik.com

1926-ban a Lélektani laboratórium is újrászerveződik, tevékenységei között túlsúlyba kerülnek a gyakorlati alkalmazások: tehetségvizsgálatok és pályaválasztási képességvizsgálatok (Donáth, 2007). Kutatási eredményeikre is építve, Nagy László 1930-ban *A gyermek* című folyóiratban a tehetség fogalmához kapcsolódóan úgy véli, a tehetség a belső és a környezet összehangolódásában teljesezhet csak ki. Az alábbi fokozatokat fogalmazza meg: zseni (újító); továbbfejlesztők; alkalmazók, de akik még alkotnak; és nem sorolhatók a tehetségek közé a tisztán reprodukálók, mert ők lehetnek ügyesek, de nem számítanak tehetségnek. A tehetségek arányának a meghatározásához kapcsolódóan Szondi és Mánday 2–3%-os megjelöléséhez képest szerinte ez az arány elérheti a 20%-ot is (Ritoók, 1983).

A Gyermektanulmányi Társaság öröksége a mai magyar pályaválasztási tanácsadó munka módszertanában és szemléletében

Bizonyos, hogy a továbbtanulási döntés meghozatalához elengedhetetlen a képességek, és ezen belül az erősségek és a fejlesztendő területek tisztázása. Fontos támogatást nyújtani abban, hogy a gyermek felismerje, mely területeken ér el könnyen eredményeket, és mely területeken vannak nehézségei, mert ezáltal a realitásnak megfelelő pályaképet alakíthat ki. A személyes adottságok, a megszerzett képességek és tapasztalatok adják az erősségek alapját, amelyek fontos szerepet töltenek be a mindennapi életben, a tanulásban és a munkavégzés során egyaránt. Azok, akik tudatosan építenek saját erősségeikre, gyakran jobb teljesítményt nyújtanak, és nagyobb örömmel végzik a feladataikat. Az erősségek felismerése és tudatosítása hozzájárulhat az önbizalom növeléséhez, hiszen ezek hatékony alkalmazása pozitív visszajelzéseket eredményezhet, ami javítja az önértékelést (Budavári-Takács, 2012).

Magyarországon jellemző sajátosság, hogy a tanulók iskolai eredményeit és a képességek közötti eltéréseket jelentős mértékben meghatározza a család szociális és gazdasági helyzete, ami nagy hatással van arra is, hogy milyen iskolatípust választanak a diákok az általános iskola elvégzése után (Fehérvári, 2008; Tajtiné–Balázs, 2010; Ostorics, 2015).

Miközben a képességek és erősségek azonosítása és fejlesztése a tanítási folyamat szerves része, nehézségek akkor is felmerülnek, ha az iskolák nem használják ki kellőképpen a gyermekek képességeit, és viszonylag kevés lehetőséget biztosítanak azok felfedezésére. Azáltal, hogy az iskolák túlsúlyban a verbális és elméleti értékelésre összpontosítanak, elszalasztják a lehetőséget, hogy azonosítsák, támogassák és fejlesszék a kommunikáció más formáiban (például zene, mozgás, tánc, vizuális művészetek és kézművesség) erős tanulókat, és nem kapcsolják össze ezeket a tanítási folyamat szakmai útjaival. A pedagógiai cél az lenne, hogy a tanulók erősségeinek és tehetségének minél szélesebb körét fedezzük fel és fejlesszük. Ez a megközelítés már a tehetséggondozás élvonalába tartozik, és nem lehet csak a legjobb tanulók kiváltsága. Ehhez azonban el kell mozdulni a bevett minőségi mutatóktól, ahol csak a versenyeken való részvétel és a versenyeken való sikeresség számít tehetséggondozásnak és tehetségfelismerésnek (Suhajda–Kovács, 2021).

Az adaptív pályaaorientációs pedagógia egyik legnagyobb előnye, hogy figyelembe veszi a tanulók egyéni szükségleteit, támogatja a rugalmas tanulási folyamatokat, és elősegíti a hatékonyabb oktatást. Azáltal, hogy a pedagógiai módszerek igazodnak a tanulók egyedi képességeihez és igényeihez, a nevelési–oktatási munka eredményesebbé válhat. Ez a pedagógiai megközelítés ösztönzi az együttműködést a tanulók között, lehetővé teszi számukra, hogy saját tempójukban haladjanak, miközben a pedagógusok folyamatos visszajelzésekkel és támogatással segítik őket. Ennek eredményeként a diákok hatékonyabbá válhatnak az információk feldolgozásában, és elsajátíthatják, hogy miként alkalmazzák tudásukat a mindennapi életben. Emellett lényeges cél, hogy a tanulók fejlesszék a kritikai gondolkodásukat, problémamegoldó képességüket, valamint minél több gyakorlati tapasztalatot szerezzenek a munkavégzéssel kapcsolatban. Az utóbbi időben egyre fontosabbá válik a szülők aktív bevonása a pályaaorientációs folyamatba, amellyel elősegíthető a tanuló, a szülő és a pedagógus hármas együttműködése a gyermek fejlődése érdekében.

A tanulmány bírálati folyamaton ment keresztül.

Felhasznált irodalom

Bereczki Sándor (1987): *A tehetség lélektani és pedagógiai kérdései Nagy László műveiben*. In: Módszertani Közlemények, 27. évf., 53–57., url: https://acta.bibl.u-szeged.hu/27392/1/modszertani_027_001_053-057.pdf (Letöltés ideje: 2025. március 2.)

Balogh László–Révész György (2020): Tehetségmodellek mint a fejlesztő programok kiindulási alapjai. In: Szabó Zsuzsa (szerk.): *A tehetség kézikönyve*. Budapest, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 44–79., ISBN 978-615-00-6636-3.

Budavári-Takács Ildikó (2012): Az önismeret és a döntések szerepe a pályaeépítésben. In: Szilágyi Klára (szerk.): *A pályaeorientáció szerepe a társadalmi integrációban*. Budapest, ELTE TáTK, 12–18.

Donáth Péter (2007): *Adalékok Nagy László pályájához 1918–1922*. Budapest, Trezor Kiadó., url: <https://mek.oszk.hu/05100/05123/05123.pdf> (Letöltés ideje: 2025. március 2.)

Fehérvári Anikó (2008): Lemorzsolódás a szakiskolákban – egy empirikus kutatás tapasztalatai. In: Uő. (szerk.): *Szakképzés és lemorzsolódás. Kutatás közben 283*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 165–281.

Kemény Gábor (1930): *A szülők és a „harmadik hatalom”*. In: A Gyermekek, 20. évf., 1–6. sz., 30–38.

Király Sándor (2011): *Az ún. „kettős társadalom” koncepciójának helye és szerepe Erdei Ferenc életművében: egy nagy hatású társadalomkép gyökerei*. Történeti tanulmányok XIX. Debrecen, A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadványa, 95–126.

Koncz Ibolya Katalin (2020): *Az ipari forradalmak társadalomra gyakorolt hatása Magyarországon*. In: Miskolci Jogi Szemle, 15. évf., 3. különszám, 87–96., url: https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/13827/11_konczibolya_t%C3%B6rdelt.pdf (Letöltés ideje: 2025. március 2.)

Mózes Mihály (1990): *Az ipari forradalmak kora*. Budapest, IKVA Kiadó, ISBN: 963-7760-55-5.

Nagy László (1908): *A gyermek érdeklődésének lélektana*. Budapest, Franklin Társulat, ISBN: 963-17-5954-7.

Ostorics László (2015): A tanulói teljesítménymérések jellemzői, jövőbeni irányvonalai, kritikái. In: Széll Krisztián (szerk.): *Mit mér a műszer? A tanulói teljesítménymérések alkalmazhatóságáról*. OFI.

Ozori Frigyes (1927): A tehetségek nevelése és művelése. In: Ozori Frigyes – Bálint Antal (szerk.): *Tehetségvédelem és pályaválasztás*. Budapest, 55–69.

Pornói Rita (2011): *A tehetségmentés szerepe a Horthy-rendszer kultúrpolitikájában*. In: Iskolakultúra, 21. évf., 6–7. sz., 123–133.

Renzulli, Joseph S. (1979): *What Makes Giftedness: A Reexamination of the Definition*. In: Science and Children, 16. évf., 6. sz., 14–15.

Révész Géza (1918): A tehetség korai felismerése. In: Nemes Lipót (szerk.): *A gyermekmentés útjai*. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., url: <https://real->

j.mtak.hu/2042/1/Athenaeum_1918.pdf (Letöltés ideje: 2025. március 2.)

Ritoók Pálné (1983): *A tehetség és a pályaválasztás kérdései Nagy László munkásságában.* In: Magyar Pedagógia, 83. évf., 1. sz., 25–30., url: https://misc.bibl.u-szeged.hu/13237/1/mp_1983_001_5645_025-030.pdf (Letöltés ideje: 2025. március 2.)

Suhajda Csilla Judit – Kovács Mónika (2021): Tehetséggondozás a szakképzésben. In: Juhász Erika–Kozma Tamás–Tóth Péter (szerk.): *Társadalmi innováció és tanulás a digitális korban.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Magyar Nevelés- és Oktatóskutatók Egyesülete (HERA), 429–438. https://sztst.hu/wp-content/uploads/2021/08/HERA_Evkonyvek_VIII_szakkepzes.pdf (Letöltés ideje: 2025. március 2.)

Super, Donald (1980): *A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development.* In: Journal of Vocational Behavior, 16. évf., 3. sz., 282–298., url: [https://doi.org/10.1016/0001-8791\(80\)90056-1](https://doi.org/10.1016/0001-8791(80)90056-1). (Letöltés ideje: 2025. március 2.)

Tajtiné Lesó Györgyi–Balázsne Csuha Mária (2010): *7. és 8. évfolyamos tanulók és szüleik továbbtanulási tervei, motivációi Egerben és az Egri Kistérség területén működő önkormányzati fenntartású iskolákban.* Kutatási összefoglaló.